

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BIZNES TUZILMALARIDA FOYDA VA RENTABELLIKNING OSHISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Isakbayev Furkat Temurpulatovich,

Umarxonova Nilufar Gulom kizi,

Axmedov Asrorxon Abrorxonovich

Toshkent davlat transport universiteti,

Korporativ boshqaruv yo'nalishi, MKB-1 guruhi, 2-kurs magistrлари

ANNOTATSIYA

Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes tuzilmalarida foyda va rentabellikning oshishiga ta'sir qiluvchi omillar, foyda rentabellik tushunchasining umumiy ta'rifi va foyda va rentabellik tahlilining iqtisodiy sub'ektning moliyaviy holatini baholash tizimidagi alohida ahamiyati, rentabellikni aniqlashning turli xil yondashuvlari, ko'rsatkichlari va baholash usullari tahlil qilingan. Daromadni oshirishning asosiy usullari, xususan moliyaviy nazorat kabi masalalar yoritilgan.

***Kalit so'zlar:** korxonalar, foyda, rentabellik, tannarx narxi, moliyaviy nazorat, biznes tuzilma, omillar*

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы факторы, влияющие на рост прибыли и рентабельности бизнес-структур в цифровой экономике, дано общее определение понятия рентабельности и особое значение анализа прибыли и рентабельности в системе оценки финансового состояния хозяйствующего субъекта. Рассмотрены основные способы увеличения доходов, в частности такие вопросы, как финансовый контроль.

***Ключевые слова:** предприятие, прибыль, рентабельность, себестоимость, финансовый контроль, структура бизнеса, факторы*

ABSTRACT

The article analyzes the factors affecting the growth of profits and profitability of business structures in the digital economy, gives a general definition of the concept of profitability and the special importance of analyzing profit and profitability in the system for assessing the financial condition of an economic entity. The main ways to increase income are considered, in particular, such issues as financial control.

***Keywords:** enterprise, profit, profitability, cost price, financial control, business structure, factors*

KIRISH

Raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes tuzilmalarida foyda muhim iqtisodiy kategoriya (toifa) bo‘lib, har bir tijorat tashkilotining asosiy maqsadi hisoblanadi. Foyda va rentabellikni tahlil qilish tashkilotlarning faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib hisoblanadi. Iqtisodiy kategoriya sifatida foyda–moddiy ishlab chiqarish sohasida yaratilgan sof daromadni aks ettiradi. Foydaning asosiy qismiga korxonalar ishlab chiqarilayotgan mahsulotni sotish orqali ega bo‘ladilar.

Raqamli xo‘jalik yuritish sharoitlarida foydaning asosiy vazifasi biznes tuzilmalari faoliyati samaradorligini aks ettirishda deb belgilanadi. Bunga foyda miqdori, biznes tuzilmalari mahsulot ishlab chiqarish va sotish bilan bog‘liq bo‘lgan mahsulot tannarxi shaklidagi individual harajatlar, mahsulot bahosi shaklidagi ijtimoiy zaruriy harajatlarni o‘z ichiga olishi lozimligini sabab qilib ko‘rsatish mumkin.

Bozor munosabatlariga o‘tish sharoitlarida biznes tuzilmalar faoliyati foydaning rag‘batlantiruvchi ahamiyatining ortishi bilan bog‘liq. Foydadan baholashning asosiy ko‘rsatkichi sifatida foydalanish, mahsulot ishlab chiqarish va sotish hajmining ortishi, sifatning yaxshilanishi, mavjud ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish unumining ortishi bilan asoslanadi. Ma‘lumki, rentabellikni tahlil qilish foyda darajasini oshirishga imkon beradi. Bu esa iqtisodiy faoliyatda yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlash kelgusida korxonani yanada rivojlantirish imkoniniyatlarini ko‘rsatib beradi .

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shu munosabat bilan, raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes tuzilmalari faoliyatining rentabelligini sifatli tahlil qilmasdan va ushbu ko‘rsatkichlarga ta’sir etuvchi omillarni aniqlamasdan olingan daromad darajasini oshirish mumkin emasligi mavzuning dolzarbligidan dalolat beradi. Biznes tuzilmalarning moliyaviy natijalarini tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlari, rentabellik va uning oshirish yo‘llari kabi masalalar bo‘yicha ko‘plab xorijiy va rossiyalik olimlar izlanishlar olib borishgan jumladan, Saviskaya G.V, Safronova N.A., Volkova O. I., Plaskova N.S. va boshqa ko‘plab mualliflar korxonalarining rentabelligini oshirish, takomilashtirish masalalariga doir ilmiy tadqiqotlar olib borib, bu muammolarni o‘z asarlarida ko‘rib chiqdilar.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.Vaxabov, A.O‘lmasov, Z.Qurbonov, B.Isroilov, B.Xasanov, M.Q.Pardaev va boshqalar o‘z tadqiqotida korxonalarining foydasini, rentabelligini oshirish, takomilashtirish masalalariga katta e’tibor qaratgan.

Ammo, raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarining rentabelligini oshirish yo'llari bo'yicha tadqiqotlar yetarli emas. Daromadlilik korxonalar menejmenti samaradorligini baholashga yordam beradi, shuning uchun yuqori foyda va rentabellikning yetarli darajasi korxonada qabul qilingan boshqaruv qarorlarining to'g'riligi va rasionalligidan kelib chiqadi. Demak, rentabellik menejment sifatining mezonlaridan biri sifatida gaplashishi mumkin. "Rentabellik" atamasining o'zi "rentabel" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, tarjima qilingan korxonalarda foydali, ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi koeffitsientini anglatadi. U moddiy, mehnat va valyuta resurslaridan foydalanishni har tomonlama aks ettiradi. Daromadlilik ko'rsatkichlari korxonaning daromadlarini shakllantirish va foyda olish hajmini haqiqiy sharoitda tavsiflaydi. Ularning yordami bilan tashkilotning moliyaviy natijalari va albatta, daromad olish maqsadida mablag'lardan foydalanish samaradorligi baholanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shuningdek, o'rganilayotgan masalaning dolzarbligi rentabellikni aniqlashdagi xilma-xillik bilan bog'liq, ya'ni uni hisoblash uchun yagona terminologiya va metodologiya mavjud emas.

Rentabellik ko'rsatkichi foyda prognozi jarayonida, foyda miqdori va investitsiya qilingan kapital miqdori o'rtasida o'zaro bog'liqlikni o'rnatishda ishlatilishi mumkin. Bashoratli foyda taxmin qilingan o'zgarishlarni hisobga olgan holda oldingi davrlardagi rentabellik darajasiga qarab baholanadi. D. Yepshteynning fikricha, rentabellik - bu murakkab kategoriya. Bu kompaniya faoliyati qanchalik foydali ekanligini ko'rsatadi va shuning uchun rentabellik ko'rsatkichlari qanchalik yuqori bo'lsa, faoliyat shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi. Shu sababli, kompaniya eng yuqori ko'rsatkichlarni ta'minlash uchun rentabellikni oshirishning yangi usullarini izlashi kerak. G.V.Saviskaya o'z yozuvlarida "rentabellik bu biznesning rentabellik darajasini belgilaydigan nisbiy ko'rsatkichdir" degan quyidagi ta'rifni beradi. Shunday qilib, rentabellik ko'rsatkichlari umuman tashkilotning samaradorligini, faoliyatning turli sohalarida (ishlab chiqarish, tijorat, investitsiya va boshqalar) rentabelligini belgilaydi, bu tashkilot foydasidan ko'ra batafsilroq, faoliyatning yakuniy natijalarini tavsiflaydi, chunki ular qiymat effektning naqd pulga yoki iste'mol qilingan resurslarga nisbatini ko'rsatadi. Shunday qilib, rentabellik nafaqat hisoblangan qiymat va statik ko'rsatkich, balki tashkilotning bozordagi ijtimoiy-iqtisodiy mavqeyini har tomonlama baholash uchun ishlatiladigan mezondir. Turli korxonalar uchun olingan foyda bir xil bo'lishi mumkin, ammo har xil sharoitlarda olinadi. Shunday qilib, bu rentabellik ko'rsatkichlaridan foydalanish

uchun sababdir, chunki ular iqtisodiy faoliyat sub'ektini baholashga yordam beradi, lekin faoliyatning hajmiga va xususiyatiga tayanmaydi.

Ahmadjon O'lmasovning fikricha, rentabellik (nem. rentabel — daromadli, foydali) — korxonada yoki tadbirkorlikning daromaddorligi, samaradorligi; mikroiqtisodiy miqyosdagi iqtisodiy faoliyatning samaradorligidir. Buxgalteriya hisobida rentabellik ikki komponentli komponent sifatida qaraladi :

- operatsion faoliyat natijasi bo'lgan iqtisodiy faoliyatning rentabelligi (rentabellikka hisob siyosati ta'sir qiladi);

- qimmatli qog'ozlar, uzoq muddatli majburiyatlar va tovar aktivlariga egalik qilishdan olinadigan daromad shaklida taqdim etiladigan potensial rentabellik.

Shuning uchun korxonada foydali bo'ladi, agar mahsulot sotishdan tushadigan daromad ishlab chiqarish xarajatlaridan katta bo'lsa va tashkilotning doimiy ishlashi uchun zarur miqdordagi foyda hosil bo'lsa.

Foyda ko'rsatkichlari inflyatsiyaning foyda ko'rsatkichlariga qaraganda kamroq buzuvchi ta'siriga duchor bo'ladi, chunki rentabellik bu mahsulot va resurslarning nisbati.

Biznes tuzilmalari korxonasida natijalari samaradorligini har tomonlama baholash doirasida sotish rentabelligini tahlil qilish foydani uning bir necha turlari bo'yicha ko'rib chiqishga imkon beradi. Yalpi foyda va daromadlarning nisbati tashkilot sotish va ma'muriy xarajatlarni qoplash uchun mahsulot sotishdan qancha foydalanishi mumkinligini ko'rsatadi. Agar biz sotishdan tushadigan daromadni hisobga olsak, unda "analitik eksperimentning tozaligi" olinadi, ya'ni bu ko'rsatkichga boshqa daromadlar va xarajatlar kabi moddalar ta'sir qilmaydi.

Ushbu ko'rsatkich mahsulotni sotishni boshqarish samaradorligini baholashga yordam beradi. Foyda soliq va tushumga qadar bo'lgan nisbatda boshqa omillar, shu jumladan soliq ta'siri ham hisobga olinadi. Shuningdek, boshqa xarajatlar ta'sirining kuchayishi bilan foyda "sifati" pasayadi. Hisoblashda sof foyda miqdoridan foydalangan holda, biz daromadlar va xarajatlarning butun birlashmasining ta'sirini aks ettiruvchi sotish rentabelligi ko'rsatkichlari tizimida yakuniy ko'rsatkichni olamiz. Shu munosabat bilan, biznes tuzilmalari korxonasi rentabelligini oshirish mavjud xarajatlarni optimallashtirish va kutilayotgan daromadni oshirish bilan bog'liq zamonaviy sharoitlarda faoliyatning asosiy yo'nalishi bo'ladi.

Rejalashtirilgan rentabellikni hisoblash kompaniyaning yalpi foydasi yoki daromadi hajmini ishlab chiqarish xarajatlari bilan yoki foydalanilgan resurslar hajmi bilan taqqoslash yo'li bilan amalga oshiriladi.

O'rtacha rentabellik darajasining ma'lum bir tahlilini o'tkazib, qaysi mahsulotlarni va korxonaning aniq bo'limlari kerakli rentabellik darajasini yaratadigan va qaysi biri zararga olib kelishini aniqlash mumkin bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti raqobatbardosh sharoitida bunday ma'lumotlar yeng muhim hisoblanadi, chunki moliyaviy ko'rsatkichlar bevosita ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi va konsentratsiyasiga bog'liq bo'ladi. Sotish rentabelligining o'sishiga ishlab chiqarish xarajatlarining pasayishi, shuningdek uni sotish hajmining oshishi ta'sir qiladi. Ishlab chiqarilgan sotishni ko'paytirish uchun nafaqat marketing faoliyatini amalga oshirish, balki iste'molchilar talablariga javob beradigan va ular orasida barqaror talabga ega mahsulotlarni ishlab chiqarish zarur. Biznes tuzilmalari korxonasida ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxini tahlil qiladigan va shu bilan birga uni pasaytirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar dasturini amalga oshiradigan bo'limi bo'lishi kerak. Ushbu ish kompleks yondashuvni talab qiladi, ya'ni tayyor mahsulot ishlab chiqarish va sotish uchun sarflanadigan xarajatlarning shakllanishiga ta'sir qiluvchi barcha mumkin bo'lgan omillarni hisobga olish kerak. Bundan tashqari, korxonada rentabelligini oshirish va xodimlarning ish vaqtidan foydalanishni optimallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bizning fikrimizcha, korxonalar korxonada rentabelligini oshirishga yordam beradigan chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqarmoqdalar. Ushbu chora-tadbirlar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, energiya tejaydigan yoki boshqa texnologiyalardan foydalanish, shuningdek kompaniyani texnik modernizatsiyalashni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, rentabellikning ba'zi ko'rsatkichlarini oshirish uchun kompaniya tomonidan bozorga yetkazib beriladigan tayyor mahsulotlar yoki xizmatlar narxini pasaytirishning turli usullarini qo'llash mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, biznes tuzilmalari korxonasi rentabelligini oshirishning asosiy usullarini quyidagilarga bog'lash mumkin: sotish hajmini oshirish, ishlab chiqarilgan mahsulotlar (tovarlar, xizmatlar) narxini oshirish, bozorda sotiladigan mahsulotlar tarkibini o'zgartirish. Ushbu usullarni amalga oshirish uchun korxonada sotishning innovasion texnologiyalari va ishlab chiqarishni boshqarish tuzilmasi qo'llanilishi kerak. Kompaniyada rentabellikni oshirish usullaridan biri bu moliyaviy nazoratdir. Ushbu tizim korxonada moliyaviy tizimining asosiy yo'nalishlarida hal qiluvchi harakatlarning konsentratsiyasini ta'minlaydi, bu esa haqiqiy natijalarning me'yoriy ko'rsatkichlardan chetga chiqishini aniqlashga va korxonada faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida vakolatli boshqaruvdan foydalanishga imkon beradi.

Biznes tuzilmalari korxonasi rahbariyatini kerakli axborot ma'lumotlari bilan ta'minlaydigan bu nazorat. Har qanday korxonada nazorat tarkibiga rejalashtirish, maqsadni belgilash, bajarilishini nazorat qilish va qaror qabul qilish kabi yelementlar kiradi. Likvidlikni qo'llab-quvvatlash moliyaviy nazoratning asosiy vazifasi bo'lib, kompaniyaning istalgan vaqtda qarzlarini to'lashga tayyorligini ko'rsatadi. Barqaror to'lov qobiliyatiga zarur rentabellik darajasi bilan birga yerishiladi.

Moliyaviy nazorat moliyaviy faoliyatning haqiqiy natijalarining rejalashtirilgan ko'rsatkichlardan maksimal og'ishini o'lchash, standartlar va ko'rsatkichlar tizimi tomonidan belgilangan moliyaviy maqsadlarning bajarilishini nazorat qilish, moliyaviy faoliyatni takomillashtirish bo'yicha boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish, individual ko'rsatkichlarni to'g'rilashga imkon beradi. Mavjud bozor sharoitlari va tashqi muhitga muvofiq moliyaviy rivojlanish maqsadlari, moliyaviy vaziyatning yomonlashishi va rivojlanish sur'atining sezilarli darajada pasayishi mumkin bo'lgan og'ishlar kattaligi bilan bashorat qilinadi.

Binobarin, moliyaviy nazorat moliyaviy operatsiyalarni ichki nazoratidan tashqari, axborot bazasini yaratish, moliyaviy rejalashtirish, moliyaviy tahlil va ichki moliyaviy nazorat o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtiradi.

Shu bilan birga, kompaniya rahbariyati tomonidan korxonada qurilgan biznes-jarayonlarni baholashga qodir auditorlik firmalarining jalb qilinishi, shuningdek mablag'lar harakatini baholashga yordam berishi tashkilot ishining rentabelligini oshirishga yordam beradi. Shunday qilib, korxonaning past rentabelligi korxonada menejerlari tomonidan o'z funksiyalarini adolatsiz bajarishi bilan ham bog'liq.

Yuqori raqobat sharoitida rentabellikni oshirish korxonaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Tashkilotning bo'sh mablag'larining asosiy manbai - bu ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotish natijasida kompaniya tomonidan olingan mablag'lar.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qiladigan bo'lsak, xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatining asosiy yo'nalishi, avvalam bor, rentabellikni oshirish, mumkin bo'lgan xarajatlarni kamaytirish usulidan foydalanish va tegishli tejash rejimiga rioya qilish va tashkilot ixtiyoridagi resurslardan yanada samarali foydalanishdir.

Ushbu xarajatlar daromad darajasi va xarajatlarning tuzilishini belgilaydi. Xom ashyo xarajatlari tarkibida sezilarli ulushni egallaganligi sababli, korxonada rentabelligi darajasining oshishi va ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxining pasayishi olingan foyda miqdoriga sezilarli ta'sir qiladi. Foyda olishga imkon beradi, bu esa, albatta, korxonaning zararsizlanish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, zamonaviy sharoitlarda korxonalar rentabelligini oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi

va foydani oshirish uchun Biznes tuzilmalari korxonasi rahbariyati ushbu ko'rsatkichni oshirish uchun barcha mumkin bo'lgan usullardan foydalanishi kerak, bu esa umumiy holda tadbirkorlik sub'ektining o'zi samaradorligini oshirishda aks etadi. Shu bilan birga foydaning ahamiyati ortishiga amaldagi foydani taqsimlash tizimi ham sabab bo'ladi va unga ko'ra, korxonalarining ishlab chiqarish va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlash uchun hamda xodimlarning bajargan mehnati sifati va miqdoriga asosan moddiy rag'batlantirishga sarflanuvchi foydani oshirishga bo'lgan qiziqishning ortishi kuzatiladi. Shu tariqa foyda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xodimlarning o'z korxonasi erishadigan yuqori natijalardan moddiy manfaatdorligini kuchaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Korxonada foyda turli xil faoliyat natijasida olinishi mumkin. Barcha foydalar yig'indisi korxonaning yalpi foydasini tashkil etadi. Yalpi foydaning tarkibiy elementlari quyidagilardan iborat:

- bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmat va mahsulot sotishdan olingan foyda;
- asosiy vositalar, shuningdek, korxonaning boshqa mulk sotishdan olingan foyda;
- korxonaning moliyaviy faoliyati orqali olinuvchi foyda. Korxonada daromadi ikki ko'rsatkich, ya'ni mahsulot bahosi va uni ishlab chiqarishga sarflanuvchi harajatlarga bog'liq bo'ladi.

Mahsulotning bozordagi bahosi talab va taklif munosabatlari natijasida kelib chiqadi. Erkin raqobat sharoitlarida bahoni shakllantirish qonunlari asosida mahsulot bahosi ishlab chiqaruvchi yoki haridor xohishiga ko'ra emas, balki avtomatik ravishda tartibga solinadi. Foyda korxonada faoliyati natijasida olingan iqtisodiy samarani tavsiflaydi. Korxonaning foyda olishi daromadlarning korxonada faoliyati bilan bog'liq bo'lgan harajatlardan ko'p bo'lishini anglatadi hamda u rag'batlantirish vazifalarini ham bajaradi. Bu esa foyda bir paytning o'zida moliyaviy natija bo'lishi bilan birga korxonada moliyaviy resurslarining asosiy elementi ekanligi; daromadning turli darajadagi byudjet shakllanishi uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilishi bilan izohlanadi.

Foyda olishning asosiy manbalari quyidagilar:

birinchi manba korxonada mahsulotning u yoki bu turini ishlab chiqarishdagi monopoliya holati yoki mahsulotning yagona (nodir)ligi hisobiga shakllanadi. Bu manbaning saqlanishi mahsulotni doimiy ravishda yangilab borishni ko'zda tutadi; ikkinchi manba ishlab chiqarish va tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq. Undan foydalanish samaradorligi bozor kon'yunkturasini bilish hamda ishlab chiqarishning rivojlanishini, doimiy ravishda o'zgarib turuvchi bozor kon'yunkturasiga moslashtirish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

Foyda miqdori korxonaning mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha yo'nalishini to'g'ri tanlash (doimiy ravishda talab darajasi yuqori bo'lgan mahsulotni tanlash);

mahsulotlarini sotish va xizmat ko'rsatish uchun raqobatbardosh sharoitlarni yaratish (baho, yetkazib berish muddati, haridorlarga xizmat ko'rsatish, sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish va h.k.);

ishlab chiqarish hajmi (ishlab chiqarish hajmi qanchalik katta bo'lsa, daromad miqdori shunchalik ko'p bo'ladi);

ishlab chiqarish harajatlarini kamaytirish tuzilmasi bilan bog'liq bo'ladi;

uchinchi manba biznes tuzilmalarining innovasion faoliyatidan kelib chiqadi. Undan foydalanish doimiy ravishda texnologiyalarni takomillashtirish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni yangilash, uning raqobatbardoshligini ta'minlash, mahsulot sotish hajmi va foyda miqdorini oshirishni anglatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat mulkini boshqarish davlat qo'mitasining 2006 yil 14 iyundagi 01/19-19-son qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Mulkni baholash milliy standarti.
3. Международные стандарты оценки. В 2-х т. - М.: РОО, 1995. - Т. 1.- 86 с. Т. 2.-112 с.
4. Рябцева К. А. Необходимость и проблемы повышения уровня рентабельности российских предприятий // Молодой ученый. — 2015. — №24. — С. 580-582.
5. Володин А. А., Самсонов Н. Ф., Бурмистрова Л. А. Управление финансами (Финансы предприятий) [Текст]: учеб.пособие. — М.: Инфра-М, 2011. — 504 с.
6. Эпштейн Д. Рентабельность сельскохозяйственных предприятий России // АПК: Экономика и управление. — 2012. — № 8. — С. 35–38.
7. Голубева А.А. Пути повышения рентабельности предприятия // Материалы VII Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум»URL:<http://www.scienceforum.ru/2015/1183/11212>,
www.scienceforum.ru/2015/1183/11212 (дата обращения: 10.03.2016).
8. Крылов Э. И., Власова В. М., Журавкова И. В. Анализ финансовых результатов, рентабельности и себестоимости продукции [Текст]: учеб.пособие. 2014. № 38. с. 36–44.